
РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КЛАСИКИ

УДК 811.161.2*374:[.811.161.2*373.7:821.161.2Коцюбинський
DOI: 10.32626/2309-7086.2024-21.148-157

Борис Коваленко

*ORCID 0000-0002-3764-856X,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Наталія Коваленко

*ORCID 0000-0002-7810-1982,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ЗАСАДИ УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ТВОРІВ М. КОЦЮБИНСЬКОГО

Актуальним сьогодні є лексикографічне опрацювання фразеологізмів, сформована окрема галузь – фразеографія. Крім традиційних фразеологічних словників, в україністиці з'явилися словники фразеологізмів мови письменників. У статті проаналізовано методику та основні принципи укладання фразеологічного словника мови творів Михайла Коцюбинського.

Ключові слова: М. Коцюбинський, фразеологія, фразеологічний словник, словникова стаття, фразеологічні одиниці, ілюстративний матеріал.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що мова – це неоціненний скарб народу, вона є одним із найвиразніших репрезентантів національної самобутності й посідає провідне місце серед національно-специфічних компонентів культури.

ри. У будь-якій мові є значна кількість висловів, які вважають вдалими, влучними і милозвучними – це фразеологізми. Вони вживаються носіями мови завжди у звичному, усталеному оформленні й мають самостійне значення. І, якщо мова – душа народу, то «добрірна національна фразеологія, – як слушно зауважував Іван Огієнко, – душа кожної мови, сильно її красить і збагачує» [6, с.291].

Фразеологізми є важливою складовою в системі номінативних засобів сучасної української літературної мови. Вони функціонують як самостійні одиниці, що становлять єдність фразеологічного змісту й форми, здатні виражати свою семантику, вступати в смислові й граматичні зв'язки з іншими одиницями мови, належати до відповідних семантико-граматичних розрядів, презентувати певну образність, емоційність, оцінність.

Фразеологізми відіграють важливу роль у художньому творі. Вони образно, оцінно й експресивно відображають навколишню дійсність. На думку мовознавців, фразеологізми – активний образотворчий чинник авторської сповіді. Через них письменник передає ставлення до зображуваних подій, акцентує смислову та стильову позиції мовних засобів [2, с.194].

Фразеологічні одиниці відображають багатовікову історію народу, своєрідність його культури, побуту, традицій, а також уявлення людини про навколишній світ, виявляючи своєрідність його світобачення. Саме на фразеологічному рівні національно-культурні особливості мовної системи виявляються найбільш яскраво і своєрідно. Розумне використання фразеологізмів робить мовлення виразнішим і, таким чином, найяскравіше й найсвоєрідніше виявляються національно-культурні особливості мовної системи. Фразеологія додає мові виразність і оригінальність. Особливо широко фразеологізми використовуються в усній мові та художній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні фразеологія – це багатоаспектна галузь лінгвістичної науки. Історію, етимологію, розвиток і становлення фразеологічних одиниць досліджують М. Демський, Л. Коломієць, Ф. Медведєв, Л. Скрипник, В. Ужченко, Ю. Прадід, І. Черевко. Семантика фразеологізмів привертає увагу Л. Авксентьєва, Н. Бабич, В. Білоноженко, І. Гнатюк. Фразеологічна символіка в лінгвокультурологічному та когнітивному аспектах є предметом вивчення таких мовознавців, як Н. Венжинович, О. Левченко, О. Селіванова. Діалектна фразеологія перебуває в полі зору Н. Бабич, Д. Гринчишина, В. Лавера, Н. Коваленко, Г. Ступінської, Т. Грици, Г. Доброльожі. Фразеологічну стилістику української мови вивчають Л. Авксентьєв, О. Андрейченко, І. Чередниченко, Г. Шаповалова. Функціонування фразеологізмів у різних мовах досліджують Р. Зорівчак, В. Калашник, О. Забуранна, О. Суховій.

Фразеологічна картина світу українських письменників представлена в наукових роботах Н. Венжинович, І. Гнатюк, С. Бибик, Б. Коваленка, М. Яцьків та ін.

Однак фразеологізми в мові М. Коцюбинського, на нашу думку, не знайшли всебічного висвітлення у сучасному мовознавстві, відсутні й лексикографічні праці, які б презентували фразеологічне багатство письменника.

Мовотворчість М. Коцюбинського є вершиною української прози кінця XIX – початку XX ст., «видатним явищем у розвитку української літературної мови в цілому, що підняла її на вищий ступінь якості, розширила її структурно-стилістичні і конкретні художні та науково-публіцистичні засоби виразу в галузі лексики, фразеології, синтаксису» [3, с.519]. Значною була його роль у розвитку української лінгвістики. Про те, якою має бути українська мова, він пи-

сав у літературно-критичних і публіцистичних працях, листах, у яких захищав вільне, різностильове функціонування мови. Письменник досліджував мову творів Івана Котляревського, Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького Тараса Шевченка та ін., визначав джерела й шляхи збагачення української літературної мови, висловлював доречні міркування з правописних проблем, з питань лінгвостилістики тощо.

Перший етап ‘канонізації’ М. Коцюбинського, на думку Я. Поліщука, припадає ще на 20-ті рр. ХХ ст., коли було «впорядковано твори прозаїка, звірено їх з першодруками (очевидно, не без помилок та суперечностей, пов’язаних з утручанням дореволюційної цензури), зібрано унікальний архів спогадів» [7, с. 10]. Творчість письменника в різні часи досліджували С. Єфремов, М. Зеров, П. Филипович, С. Козуб та ін.

Михайла Коцюбинського справедливо вважають найоригінальнішим українським прозаїком, який одним із перших в українській літературі усвідомив потребу її реформаторства в напрямі модерної європейської прози [4]. Його творчість завжди була предметом суперечок літературних критиків. Ще й дотепер деякі дослідники про модернізм письменника говорять обережно, називаючи його імпресіоністом у літературі: «...вже в ранніх оповіданнях Михайла Коцюбинського наявні стилістичні риси імпресіонізму, одного з найпопулярніших художніх напрямів у тодішніх європейських літературах» [1, с. 7].

Мова творів письменника не перестає бути предметом різнопланових наукових праць і сьогодні. На особливу увагу заслуговують дослідження, спрямовані на комплексний аналіз прози Михайла Коцюбинського, у яких розглянуто лексику різних шарів суспільства, мовностилістичні засоби, роль синтаксичних конструкцій, стилістичну морфологію і стилістичну фонетику його творів (М. Богдан, В. Дроздовський, Л. Іванов, В. Калашник, П. Колесник, В. Масальський, Л. Мацько, Н. Над’ярних, Д. Кроть); стосунки та взаємозв’язки синоніміки народно-розмовної лексики, вживання діалектних елементів, особливостей фразеології і метафоризації лексем (М. Грицюта, Л. Іванов, Т. Матвеева, І. Ощипко, Л. Паламарчук); мовні особливості окремих творів письменника (Л. Іванов, Л. Мацько, П. Плющ).

Мова творів Михайла Коцюбинського надзвичайно багата. Зі сторінок своїх творів письменник постає як митець, який володіє різноманітними мовними засобами для забезпечення мовленнєвих потреб його персонажів. Через їхнє мовлення, емоції та почуття автор передає характер персонажів, найтонші відтінки їхнього духовного та матеріального життя, звертаючи увагу на внутрішній світ героїв, їхній зовнішній вигляд та вчинки.

У дослідників фразеологічного фонду мови значний інтерес викликають одиниці різних тематичних груп, а особливо ті, які пов’язані з людиною, її зовнішнім і внутрішнім світом, діяльністю тощо. Описуючи життя й побут своїх героїв, їхню суспільну діяльність, риси характеру, поведінку, письменник використовує фразеологізми різних тематичних груп, різної структури. Величезний масив фразеологізмів, який використав Михайло Коцюбинський, можемо виокремити в такі основні лексико-семантичні групи:

- 1) фразеологізми на позначення портретної характеристики людини: «От Петро – багатир, хазяйська дитина, не тинявся по наймах... Ще до того веселий, моторний і з лица гарний, *хоч води напиєся*», «Товариш його – людина літ під сорок – насамперед *бив у вічі* буйним рудим волоссям на голові», «Хома ходив, *як ніч*, нічого й не говорив до Хими»; «Хазяйка була

- слаба, немічна жінка, що все стогнала і ледве човгала по помості шкарбунами *на босу ногу*», «Дожив *до сивого волоса*, а добра не зазнав, ой, ні...»;
- 2) фразеологізми на позначення емоційного стану персонажів: «Буває [Маруся] часом страх сумна. А часом *бісик в оці грає*»; «Я, знаєте, тепер такий полохливий, що й *тіні своєї боюся*», «Мати стогне, а Харитю живий жаль *бере за серце*», «Я не можу не послухатися тебе: тому-то обіцяю *взяти себе в руки* і не киснути, терпіти, не нарікати», «Коли він прочитав у “Раді” листа то все *ханався за голову*, хвилювався й повторював: Так мені й треба», «В неділю чи в свято вийде Олександра на музики, впірне, мов у море, в юрбу веселої, безжурної челяді, задивиться на парубочу красу, і *відійде трохи від серця*», «Проси ще, та не лінуйся, кривись добре, *як середа на п’ятницю*, та приказуй жалібно: “Дайте, милостивий пане, дайте!...”», «– Я пам’ятаю ті люті муки! Ще досі *волосся догори встає* та *мороз по шкурі подирає*»;
- 3) фразеологізми, що характеризують природу: «Почули й коні Семенові, що має *на світ благословитись*, і заіржали, голодні, в повітці», «Хуга замітає снігом дорогу, Мов пекло у полі – *світа не видко!*», «На сірому небі показалося блакитне озерце. Остра полонинська трава сильніше запахла. Озерце в небі *виступа з берегів* і вже широко розлило води».

В ідіостилі М. Коцюбинського фразеологічні одиниці утворені за структурою словосполучення та речення, вони підкреслюють народний колорит, експресивність, емоційну виразність.

Мета дослідження – описати методик укладання фразеологічних словників мови творів письменника та принципи кодифікації фразеологізмів, від ідіом до синтаксично сталих словосполучень, зафіксованих у творах Михайла Коцюбинського.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, перші спроби реєстраційних словників, які систематизували фразеологію української мови, належать ще до XVII – середини XIX ст. Це, зокрема, рукописна збірка Климентія Зіновієва, укладена між 1700 і 1709 рр. (вперше надрукована у 1912 році; у 1971 – видана в Києві під назвою «Вірші. Приповіді посполиті»), де подається лише реєстр різного типу ФО, та добірка М. Закревського «Малоросійськія пословицы, поговорки и загадки и галицкія приповѣдки» у книзі “Старосвѣтскій бандуриста» (1860), у якій, крім реєстру, є поодинокі пояснення змісту фразеологізмів, іноді разом з відповідниками з російської, польської, латинської, німецької та ін. мов, а також історичними довідками. Найціннішою серед фразеологічних словників XIX ст. є збірка «Українські приказки, прислів’я і таке інше. Збірники О. Марковича и других. Спорудив М. Номис», що вийшла у 1864 році й охоплює понад 14 000 одиниць, розміщених за тематичним принципом, з історичними коментарями. Слова в назві «Збірники О. Марковича и других» означають, що до цієї збірки Номиса увійшли й матеріали О.Марковича та інших збирачів народного слова.

Найбільший інтерес становлять тлумачні фразеологічні словники. Першим таким словником є тритомна збірка народної української фразеології «Галицько-руські народні приповідки» І. Франка (1901-1910). Заслугою автора було утвердження основних принципів укладання такого величезного матеріалу: кожна фразеологічна одиниця супроводжується тлумаченням, фразеологізми подаються у порівняльному плані, є відсилання до фразеологічних джерел, які фіксують аналогічні вислови. Матеріал подається під словом, спільним для ряду одиниць. Такий спосіб, з деякими варіаціями, використовують сучасні дослідники-лексикографи, зокрема Г. Удовиченко, В. Ужченко і

Д. Ужченко, укладачі академічних фразеологічних словників української мови В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк та ін.

У «Фразеологічному словнику української мови» Г. Удовиченка фразеологічні одиниці розміщені за алфавітом не тільки першого слова, а й наступних слів, наприклад: **не нашого поля ягідка**, **не нашого ума діло**... [8, с.9].

Автори «Фразеологічного словника української мови» В. Ужченко і Д. Ужченко обрали гніздовий спосіб з елементами структурно-граматичного, а у межах гнізда фраземи розміщені за алфавітом [9].

Укладачі академічного Фразеологічного словника української мови [12] застосували вже апробований лексикографією структурно-граматичний принцип, який передбачає подання кожної одиниці стільки разів, скільки в її складі повнозначних компонентів з усіма їх лексичними, видовими та словотвірними варіантами.

Отже, в україністиці сьогодні наявні фразеологічні словники, які засвідчують фраземне багатство нашої мови, однак словників мови творів окремих письменників [10; 11] недостатньо. Саме тому укладання праць такого типу є актуальним. Важливість наукового дослідження зумовлена вагомністю і недостатньою розробкою у мовознавстві питань, пов'язаних з інвентаризацією індивідуально-авторського фразеовживання, а також потребою та новизною лексикографічного опрацювання фразеологізмів на матеріалі мови творів М. Коцюбинського, оскільки фразеологічні праці такого типу містять інформацію не тільки про фраземне багатство мови, а й про особливості творчої манери автора, його ідіостилю.

Словник фразеологізмів мови творів М. Коцюбинського подає усі фразеологічні одиниці, прислів'я, приказки і т. ін., ужиті у творах письменника. Ми опираємося на широке розуміння фразеологізму.

Структура словникової статті охоплює:

- 1) заголовне слово;
- 2) реєстровий фразеологізм із його варіантами;
- 3) тлумачення семантики фразеологізму в творах;
- 4) фразеологізм-відповідник, який фіксує академічний Фразеологічний словник української мови (ФСМ);
- 5) тлумачення;
- 6) ілюстративний матеріал;
- 7) паспортизація фразеологізму, яка включає в себе назву твору, сторінку на якій засвідчено сталий вислів.

Матеріалом обрано академічне видання творів М. Коцюбинського.

ОКО

намулити очі 'набридати комусь' – **намозолювати (намулювати) / намозолити (намуляти, намулити) очі** *кому і без додатка*. Набридати своєю присутністю або показуванням чого-небудь багато разів [ФСМ II, с. 530].

*Дурно Маланка збирала насіння, дурно плекала надії. Вузлики з зерном так довго висіли під образами в хаті, аж **намулили очі**. Нарешті зняла та винесла в хижку* [Коцюб. II, с.112].

видюче / всевидяче око 'хтось має здатність усе помічати, бачити, знати' – **всевидяче (всевидяще, всевидюще, всевидюче, видюче) око**. 1. чис. Хтось має здатність все помічати, бачити, про все швидко дізнаватися, знати. 2. тільки **всевидяче око** *заст.* Бог [ФСМ II, с. 583].

*Тут його рятуює від смерті один з його товаришів і забирає з собою на село, де Франко, спочиваючи, прожив кілька тижнів. Але й там **видюче око** адміністрації постерегло небезпечного злочинця* [Коцюб. II, с. 344];

Що то в нього – дві голови на плечах, щоб отак ризикувати, або слава захистить його від «всевидячого ока»? [Коцюб. II, с. 172];

*На небо виходить вечірня зірка, як **всевидюче око*** [Коцюб. II, с. 133].

витріщати очі ‘дивитися здивовано’ – **витріщити (вивалити, вирячити, вилупити і т. ін.) / витріщати (вивалювати, вирячати, вилуплювати і т. ін.) очі (баньки, рідко бульки, білки)** на кого і без додатка, зневажл. Широко розкрити очі, виявляючи здивування, безтямність, гнів і т. ін. [ФСУМ I, с. 108].

*Еге, ваша Параскіца... волосся розкуйовджене, листя винограду в косах... **витріщила** на мене **очі**, аж мене мороз вхопив за плечі* [Коцюб. I, с.259].

У словниковій статті фразеологізми тлумачаться переважно на перший за рахунком іменник. Наприклад:

НІЖ

гострим ножем у серце ‘задавати комусь болю словами’ – **як (мов, ніби і т. ін.) ніж [гострий] у серце (у горло) перев. кому, для кого**. 1. Що-небудь дуже неприємне, дуже вражає, спричиняє душевний біль або взагалі викликає негативні емоції у кого-небудь. 2. Умерти [ФСУМ II, с.551]

*Кожне тітчине слово **гострим ножем** поверталося у **серці** Гнатовому* [Коцюб. I, с.45].

МОРОЗ

мороз іде поза шкуру ‘кому-небудь стає неприємно, моторошно, лячно’ – **[аж] мороз іде (проходить, пробігає і т. ін.) / пішов (пройшов, пробіг і т. ін.) поза шкірою (поза шкурою, поза спиною, поза шкуру, поза спину, по шкірі, по тілу, по спині, по кожі і т. ін.) кому, у кого і без додатка**. 1. Хтось відчуває озноб, здригається, тремтить від холоду, хвилювання, раптового впливу чого-небудь на органи чуття і т. ін. 2. Комусь стає дуже неприємно, моторошно, страшно і т. ін. [ФСУМ I, с.507]

*Холодно було, і **мороз йшов поза шкуру**, коли вилітали перші свистячі згуки* [Коцюб. II, с.212];

*Посидівши трохи й не зводячи очей з Остапа, він [вовк] раптом витяг шию, подався наперед і так жеслібно завив, що Остапові **аж мороз пішов поза шкуру*** [Коцюб. II, с.212].

Якщо іменник у складі фразеологізму відсутній, то тлумачення подається на іншу частину мови в такому порядку: прикметник, дієслово, займенник, числівник, прислівник. Наприклад:

БОЖЕВІЛЬНИЙ

як (мов) божевільний ‘швидко’ – **як божевільний**, з сл. бігти, кричати і т. ін. Дуже сильно, нестримно [ФСУМ I, с.43].

*Раптом в цю тишу ввірвалось щось дике і щось безглузде. **Як божевільний, промчався** козак, пригнувшись до шиї коня, і, здавалось, хрипів з ним разом* [Коцюб. II, с.7].

*Я вже не слухав далі... **мов божевільний**, вискочив я з хати, гідкою мені стала людина кожна...* [Коцюб. I, с.150].

БАЧИТИ

бачити наскрізь ‘добре розпізнавати чийсь наміри’ – **бачити наскрізь кого**. Добре знати, уміти розпізнавати чий-небудь думки, наміри [ФСУМ I, с.19].

*О, вона **бачить** його **наскрізь**, всі його думки й бажання, то нехай він сидить, не рипається, в бабське діло не мішається* [Коцюб. I, с.269].

ВЕСЬ

(*та й / вже*) *по всьому* ‘про завершення чогось’ – *та й по всьому*. Більше нічого [ФСУМ I, с.157]

Панас Кандзюба хитав головою. Так, так. Нехай приходять війська, коли *вже* буде *по всьому*. Винуватих нема [Коцюб., 2, с.165].

І ратом йому здалося, що *вже по всьому* [Коцюб. II, с.177];

Переказати лиш до Гната, щоб завів її скриню, *та й по всьому* [Коцюб. I, с.69].

Заголовне слово подається у початковій формі: для іменника – це називний відмінок, одина; для прикметника – називний відмінок, чоловічий рід, одина; для дієслова – інфінітив тощо.

Відсилання зроблено на всі іменники, що входять до складу фразеологізму: тобто та сама фразеологічна одиниця наводиться стільки разів, скільки в ньому є іменників, хоча розробляється лише під першим іменником.

Наприклад:

ДУША

копійки зламаной нема за душею *див. КОПІЙКА*.

КОПІЙКА

копійки зламаной нема за душею ‘хтось дуже бідний’ – [і (ні, ані)] *копійки* [зламаной (мідної, шербатой)] ([зламаного] гроша, шеляга) нема (немає, не було) за душею (рідко при душі) у кого. Хто-небудь зовсім не має грошей, дуже бідний [ФСУМ II, с.541].

– *Та що ж ви візьмете, коли в мене й копійки зламаной нема за душею!*.. [Коцюб. I, с.104];

ВІТЕР

як осика на вітрі *див. ОСИКАОСИКА*

тремтіти як осика на вітрі ‘дуже сильно’ – як (мов, ніби і т. ін.) *осика на вітрі*, з сл. *тремтіти, дрижати* і т. ін. Дуже сильно [ФСУМ II, с.541].

Її часом здавалося, що Олександра неминуче має прийти, і тоді... вона боялась подумати, що тоді буде, і лише *тремтіла, як осика на вітрі*. [Коцюб. I, с.86];

Гнат *затремтів увесь, як осика на вітрі* [Коцюб. I, с.66].

Якщо сталий вислів (мовний зворот) не зафіксований у Фразеологічному словнику української мови, автори подаватимуть власні тлумачення.

БОГ

з Богом не сварися ‘не нарікати на обставини, що склалися’ – ФСУМ не фіксує.

«Цить, доню, цить... *не сварися з Богом... перетерпімо...*» [Коцюб. I, с.110].
Та не довелося... *Що ж, з Богом не сваритися, на все його воля й змога...* [Коцюб. I, с.132].

не битися з Богом ‘про ситуацію, з якої є вихід’ – ФСУМ не фіксує.

– *Сину, – обізвалась Наумиха, – не сумуй, не гризись... З богом не битись...* Треба щось радити, а не сумувати...

Якщо якесь слово трапляється у складі декількох фразеологізмів, то всі вони наводяться в одній словниковій статті, наприклад (подамо лише деякі для ілюстрації):

НОГА

ноги носять / самі носять ‘підсвідомо ходити’ – самі ноги несуть (носять) / понесли до кого, до чого, куди, де і без додатка. 1. Хто-небудь рухається, не усвідомлюючи напрямку. 2. Хто-небудь іде, рухається з відчуттям легкості [ФСУМ II, с.555].

Він чує, що **ноги самі**, без його волі, **носять** його по повітр'ю, руки самохить підіймають усяке манаття, складають у повітку, що мов чудом яким заховалась від возно... [Коцюб. I, с.132];

Роман ходить по полю і не знає, чи то **ноги носять** його, чи думки, що літають по голові, своїми крильцями допомагають йому [Коцюб. I, с.117].

ледве ноги сунути 'іти, рухатися повільно' – **ледве (насилу) ноги нести (носити, виносити)**. Не мати змоги нормально рухатися (від старості, втоми, переживань і т. ін.) [ФСУМ II, с.548].

Одні йшли сміливо, гордо, говорили гарні слова, що йшли од серця. Другі, бліді, як трути, **ледве сунули ноги**, мліли, і треба було зводити їх вгору [Коцюб. II, с.20].

на босу ногу 'без шкарпеток' – **на босу ногу**. Без панчіх, шкарпеток, онуч [ФСУМ II, с.556].

Рудий розгортав ще мокрі вуса, з яких стікала вода, та застьобував свою безбарвну піджачину, що враз з такими ж пошматованими штанами, забучавілими капцями **на босу ногу** та заялуженим кашкетом складала його мізерну одіж [Коцюб. I, с.144].

переступати з ноги на ногу 'рухатися повільно' – **переминатися (переступати) / переступити з ноги на ногу**. Почувати себе ніяково, нерішуче, збентежено, розгублено і т. ін. [ФСУМ II, с.619].

Василько їхав лісом, коні глибоко поринали в сніг і **ледве-ледве переступали з ноги на ногу** [Коцюб. I, с.94];

Кінь порскає, голосно втягує в себе воду і, напившись, чвалає назад, ліниво **переступаючи з ноги на ногу** [Коцюб. I, с.149].

нога за ногою 'рухатися повільно' – **нога за ногою**. Повільно, неквапливо, ледве-ледве [ФСУМ II, с.553].

Тихо, поволі, **нога за ногою**, пливе валка битим шляхом у безлюдній пустелі [Коцюб. I, с.183].

Висновки. Отже, систематизація та реєстрація фразеологічного розмаїття художніх творів М. Коцюбинського, по-перше, повинна започаткувати укладання повного словника його мови, який би відображав мовну картину світу українця-подолянина другої половини XIX століття, по-друге, дасть вагомий матеріал для наступних студій.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрусак І.М. З глибини. *Коцюбинський Михайло. Вибрані твори* / упоряд. текстів та передмова І.М. Андрусяка. Харків: Видавництво «Ранок», 2008. 336 с.
2. Бибик С.П. Оповідність в українській прозі: монографія. Київ; Луганськ: Ін-т укр. мови НАН України, 2010. 287 с.
3. Білодід І.К. Мова творів М. Коцюбинського. *Курс історії української літературної мови* / за ред. І.К. Білодіда. Київ, 1958. Т.1: Дожовтневий період. 596 с.
4. Коляда І., Кириєнко О. Михайло Коцюбинський. Харків: Фоліо, 2012. 119 с.
5. Коцюбинський М.М. Твори: в 2-х т. / упоряд. і приміт. М.С. Грицоти; вступ. ст. Н.Л. Калиниченко. Київ: Наук. думка, 1988. (Б-ка укр. літ. Дожовт. 584 с.; Т. 1: Повісті та оповідання (1884-1906) / ред. тому М.Т. Яценко. 584 с.; Т. 2: Повісті та оповідання (1907-1912). Статті та нариси / упоряд. і приміт. В.А. Зіпи; ред. тому Н.Л. Калениченко. 496 с.
6. Огієнко І.П. Історія української літературної мови. *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон)* / упоряд., авт. передмови і коментарів М.С. Тимошик. Київ: Либідь, 1995. 296 с.
7. Поліщук Я.О. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський: літературний портрет. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 304 с. (Серія «Життя і слово»).
8. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови: у 2-х т. Київ: Вища шк., 1984. Т. 1. А-М. 304 с; Т. 2. Н-Я. 384 с.

9. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.
10. Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького. Словник / укл. Б.О. Коваленко, Н.Д. Коваленко. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019. 364 с.
11. Фразеологізми у творах Богдана Лепкого: словник / уклад.: Т.П. Вільчинська, І.М. Бабій, Н.О. Свистун, Н.І. Лісняк [та ін.]; гол. ред. С.Є. Панцьо. 2-е вид., перероб. і допов. Тернопіль: Джура, 2018. 432 с.
12. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 1993. 984 с.

Джерела:

1. Коцюб. – Коцюбинський М.М. Твори: в 2-х т. / упоряд. і приміт. М.С. Грицюти; вступ. ст. Н.Л. Калиниченко. Київ: Наук. думка, 1988. (Б-ка укр. літ. Дожовт. укр. літ.). Т. 1: Повісті та оповідання (1884-1906) / ред. тому М.Т. Яценко. 584 с.; Т. 2: Повісті та оповідання (1907-1912). Статті та нариси / упоряд. і приміт. В.А. Зіпи; ред. тому Н.Л. Калениченко. 496 с.
2. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 1993. Кн. 1-2. 984 с.

References:

1. Andrusiak, I.M. (2008). Z hlybyny. Kotsiubynskiy Mykhailo. Vybrani tvory. [From the depths. Mykhailo Kotsiubynskiy. Selected works] / Uporiad. tekstiv ta pered-mova I.M. Andrusiaka. Kharkiv: Vydavnytstvo «Ranok», 336. (in Ukr.).
2. Bybyk, S.P. (2010). Opovidnist v ukrainskii prozi: monohrafiya. [Narrative in Ukrainian prose: a monograph]. Kyiv; Luhansk: In-t ukr. movy NAN Ukrainy, 287. (in Ukr.).
3. Bilodid, I.K. (1958). Mova tvoriv M. Kotsiubynskoho. Kurs istorii ukrainskoi literaturnoi movy. [The language of M. Kotsiubynskiy's works. A course on the history of the Ukrainian literary language] / za red. I.K. Bilodida. Kyiv, 1: Dozhovtnevyi period, 596. (in Ukr.).
4. Koliada, I., Kyriienko, O. (2012). Mykhailo Kotsiubynskiy. Kharkiv: Folio, 119. (in Ukr.).
5. Kotsiubynskiy, M.M. (1988). Tvory: v 2- kh t. [Works: in 2 vols.] / uporiad. i prymit. M.S. Hrytsiuty; vstup. st. N.L. Kalynychenko. Kyiv: Nauk. dumka. (B-ka ukr. lit. Dozhovt. ukr. lit.), 1: Povisti ta opovidannia (1884-1906) / red. tomu M.T. Yatsenko, 584; 2: Povisti ta opovidannia (1907-1912). Statti ta narisy / uporiad. i prymit. V.A. Zipy; red. tomu N.L. Kalenychenko, 496. (in Ukr.).
6. Ohiienko, I.I. (1995). Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy. Ivan Ohiienko (Mytropolyt Ilarion). [The history of the Ukrainian literary language. Ivan Ohiienko (Metropolitan Hilarion)] / uporiad., avt. peredmovy i komentariv M.S. Tymoshyk. Kyiv: Lybid, 296. (in Ukr.).
7. Polishchuk, Ya.O. (2010). I kata, i heroia vin liubyv...: Mykhailo Kotsiubynskiy: literaturnyi portret. [He loved both the executioner and the hero...: Mykhailo Kotsiubynskiy: a literary portrait]. Kyiv: VTs «Akademii», 304. (Serii «Zhyttia i slovo»). (in Ukr.).
8. Udovychenko, H.M. Frazеолоhichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 2- kh t. (1984). [Phraseological dictionary of the Ukrainian language: in 2 vols.]. Kyiv: Vyshcha shk, 1. A-M, 304; 2. N-Ia, 384. (in Ukr.).
9. Uzhchenko, V.D., Uzhchenko D.V. (1998). Frazеолоhichnyi slovnyk ukrainskoi movy. [Phrasebook of the Ukrainian language]. Kyiv: Osvita, 224. (in Ukr.).
10. Frazеолоhizmy v idiostyli Anatolii Svydnytskoho. Slovnyk, (2019). [Phraseological units in the individual style of Anatolii Svydnytskyy. Dictionary] / uкл. B.O. Kovalenko, N.D. Kovalenk. Kamianets-Podilskyy: TOV «Ruta», 364. (in Ukr.).
11. Frazеолоhizmy u tvorakh Bohdana Lepkoho: slovnyk, (2018). [Phraseological units in the works of Bohdan Lepkyi: Dictionary] / uklad.: T.P. Vilchynska, I.M. Babii, N.O. Svystun, N.I. Lisniak [ta in.]; hol. red. S.I. Pantso. 2-е vyd., pererob. i dopov. Ternopil: Dzhura, 432. (in Ukr.).

12. Frazеологічний словник української мови, (1993). [Phrasebook of the Ukrainian language] / uklad.: V.M. Bilozhenko ta in. Kyiv: Nauk. dumka, 984. (in Ukr.).

References:

1. **Коцюб.** – Kotsiubynskiy, M.M. (1988). Tvory: v 2-kh t. [Works: in 2 vols.] / uporiad. i prymit. M.S. Hrytsiuty; vstup. st. N.L. Kalynychenko. Kyiv: Nauk. dumka, (B-ka ukr. lit. Dozhovt. ukr. lit.), 1: Povisti ta opovidannia (1884-1906) / red. tomu M.T. Yatsenko, 584; 2: Povisti ta opovidannia (1907-1912). Statti ta narysy / uporiad. i prymit. V.A. Zipy; red. tomu N.L. Kalynychenko, 496. (in Ukr.).
2. **ФСУМ** – Frazеологічний словник української мови. [Phrasebook of the Ukrainian language] / uklad.: V.M. Bilozhenko ta in. Kyiv: Nauk. dumka, 1993, 984. (in Ukr.).

Borys Kovalenko, Natalia Kovalenko

THE PRINCIPLES OF COMPILING A DICTIONARY OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF M. KOTSIUBYNSKYI'S WORKS

The article analyses the methodology and basic principles of compiling a phraseological dictionary of the language of Mykhailo Kotsiubynskiy's works.

Language is an invaluable treasure of the people, it is one of the most expressive representatives of national identity and occupies a leading place among the nationally specific components of culture. In any language, there is a significant number of expressions that are considered successful, apt and euphonious – these are phraseological units.

Phraseological units are an important component in the system of nominative means of the modern Ukrainian literary language. They function as independent units that constitute the unity of phraseological content and form, are capable of expressing their semantics, entering into semantic and grammatical relations with other units of the language, belonging to the relevant semantic and grammatical categories, and presenting a certain imagery, emotionality, and evaluation.

Phraseological units play an important role in a work of fiction. They reflect the surrounding reality in a figurative, evaluative and expressive way. The lexicographic study of phraseological units is important today, and a separate branch has been formed – phraseography.

Today, Ukrainian studies has phraseological dictionaries that testify to the phraseological richness of our language. In addition to traditional phraseological dictionaries, dictionaries of phraseological units of the language of writers are appearing in Ukrainian studies. The compilation of dictionaries of this type is relevant. The relevance of the scientific research is due to the importance and insufficient development in linguistics of issues related to the inventory of individual authorial phraseology, as well as the need and novelty of lexicographic study of phraseological units on the basis of the language of M. Kotsiubynskiy's works, since phraseographic works of this type contain information not only about the phraseological richness of the language, but also about the peculiarities of the author's creative style, his individual style.

In M. Kotsiubynskiy's individual style, phraseological units are formed by the structure of a phrase and a sentence, they emphasise folk colour, expressiveness, and emotional expressiveness.

The purpose of the proposed work is to describe the methodology of compiling phraseological dictionaries of the language of the writer's works and the principles of codification of phraseological units, from idioms to syntactically fixed phrases, recorded in the works of Mykhailo Kotsiubynskiy.

Key words: M. Kotsiubynskiy, phraseology, phraseological dictionary, dictionary article, phraseological units, illustrative material.

Отримано: 2.11.2024 р.